

על התעתיק מעברית לכתב לטיני

[1] הסימנים המיוחדים הנוספים רק מקלקלים, כי הגויים לא יִשְׁבוּ על מדוכת לימוד אותיות מיוחדות בשביל ביטוי נכון של העברית ואינם זקוקים לה. באמת אין כללים קבועים בהעתקת הברות מעברית, ואפילו תרגום השבעים מעתיק אותם השמות פעם כך ופעם בצורה אחרת. ביחס ללשונות החיות אין תועלת לקבוע נוסח כולל לתעתיק, מפני שכל לשון חיה יש לה מבטא מיוחד לכל אות והברה, ואין הצרפתי מבטא אפילו את האותיות הלאטיניות באותה הצורה הפוניטית שמבטא אותן האיטלקי, האנגלי וכו' [...] האות x שגם בלשונות החיות יש לה הוראות שונות אינה מועילה אלא מקלקלת את הצורה ואת ברירות המבטא גם יחד.

נחום סלושץ, ישיבת המליאה י, אייר תשט"ו, אפריל 1955, זיכרונות האקדמיה ללשון העברית [=זה"א] א-ב, ירושלים תשט"ז, עמ' 76

[2] יש לשבח את הוועדה, שהביאה הצעה של שני תעתיקים – אחד מדויק ואחד פשוט. על מס זה למציאות חיינו יברכה רבים. אך אם שני תעתיקים, הרי שהפשוט צריך למלא תעודתו בשלמות – להיות עממי וקל. הגישה צריכה להיות מעשית בלבד, מתוך מגמה למעט ככל האפשר בשינויים מן המקובל והמצוי ושלא ליצור אותיות וסימנים, אלא במקום שצורך ההבחנה בין עיצורים עבריים מחייב זאת. זוּגְי אותיות מקובלים טובים מאותיות חדשות, ובבחירת הזוג המתאים יש ללכת אחר רובו של העם בארץ ובתפוצות, והוא כיום קהל קוראי אנגלית. אין כל טעם להתיר kh ולאסור על sh או th וכיו"ב.

מאיר שלי, ישיבת המליאה יב, מרחשוון תשט"ז, נובמבר 1955, זה"א ג-ד, ירושלים תשי"ט, עמ' 31

[3] אין לשמור על מה שמת בלשון למעשה, אלא על המבטא הקיים. אין איש אומר Kfar, Shomeron, Tsarefat. המבטא הקיים מבדיל בפירוש בין Kfar, כְּפַר־סבא, כפר – במשמעות מושבה, ובין "כְּפַר בן בקר" – כמו פר בן בקר, שמבטאים kefar. וכן בין בְרוֹשׁ (brosh), שם אילן, ובין "אני יושב בְרוֹאֵשׁ (berosh) השולחן". זה הכלל: אות שימוש שבראש המלה, כשהיא באה בשווא – תסומן e או אפוסטרופן. גם שווא נע שלפני אל"ף או עי"ן, כגון שְׁאָר, שְׁעָרִים – יסומן בתעתיק. וכן יסומן השווא באותיות למני"ר ויו"ד.

יעקב כהן, ישיבת המליאה יג, טבת תשט"ז, דצמבר 1955, שם, עמ' 76

[4] יש אנשים שמסכימים לגור במקומות מוזרים. די בתעתיק הלטיני של שם-המקום כדי להבריא משם כל גר ותושב. פשוט אי אפשר לפתח חברויות עם אנשים מהעולם הגדול.

מקום כמו Yaqum או Bene Beraq. הכתיב הדפוק הזה לא רק מכוער, ולא רק עושה שימוש באות אנגלית מעצבנת ודלת שימוש Q במקום האות הנחמדה והפופולארית K; ולא רק, שכאנגלופונים אנחנו מורגלים ב-Q כתאומי סיאם, שאחריהן תבוא תמיד איזו vowel; ושב-Q יש מין פתיחת פה ולזות שפתיים מיוחדת, המזכירה את ה-W, שבכלל לא קיימת בעברית הטבעית. איני מבינה, למה לעשות שימוש באות לטינית נדירה, מעצבנת, זרה לעברית, שגם גוררת בעיות הגייה.

או. קיי. (O.K. - הודות לאותו קורפורל אנאלפבית, שטעה בכתיב All Correct), כחובבי סדר וחוק, מקפידים באקדמיה על כללי תעתיק אחידים. יפה. אך מי בעצם צורך את התעתיק הלטיני? לא העברי ולא הערבי, אלא התייר הקורא משמאל לימין. עם מסירת הדרכון לא חויב האורח לשינון כללי התעתיק. לא הרביצו בו את ההבדלים בין קו"ף לבין כ"ף דגושה, המעניינים אותו כברד באספמיה. כל שהוא מבקש לידע הרי זה "אי הדרך לבני-ברק". אז כדי שיבינו אותו ויבין הוא אותנו, למה לא להיעזר בכתיב פונטי כדרך הספרדית, למשל. תחת לשחרר אותנו, עבדי השפה העברית ושפחותיה, מאותן מחלות ילדות כרוניות, שאנו סוחבים בגין עתיקותה, שורשיה ושובליה; תחת לפשט את היוצא-מן-הכלל, עוד מכבידים במה שאין כורח. למה לא Yakum ו-Bney-Brak?

יהודית אוריין, "לבטל את ה-Q!", ידיעות אחרונות, ל' באדר א' תשמ"ט, 15 בפברואר 1989 (=לשונונו לעם מג [תשנ"ב], עמ' 113)

[5] מאז ומעולם תמהתי מפני מה תעתקו המצרים את שם בירתם ב-Q "נדירה ומעצבנת", ולא ב-C נחמדה ופופולרית כדרך שנוהגים כל בני התרבות בעולם הרחב. באה הגב' אוריין והתירה את ספקותיי. ממחקרה עולה ש"די בתעתיק הלטיני של שם-המקום כדי להבריא משם כל גר ותושב". וכיצד? בעזרת "שימוש באות אנגלית (!) מעצבנת ודלת שימוש Q" שאין אחריה u בתוספת "איזו vowel" (בעברית: תנועה). ובכן נתברר שהכתיב al-Qāhira לא נועד אלא לפתור את בעיית התפוצצות האוכלוסין של בירת מצרים.

רגישותה של הגב' אוריין ליפי הכתיב עולה אפילו על רגישותם של הצרפתים (coq - 'תרנגול', cinq - 'חמש'). נקווה שאחרי שתצליח לפקוח את עיניהם של אנשי האקדמיה ללשון העברית ולסלק את ה-Q, תפנה לאקדמיות הערביות והאירניות ולאקדמיה הסינית (כולן משתמשות ב-Q עירומה בתעתיקהן), ואולי

גם אל האלבאנים, המאלטים והגרנלאנדים המשתמשים באותו "כתיב דפוק" באורתוגרפיה הרשמית שלהם, וגם זולו טובה.

אמנון שפירא (בתשובה למאמרה של יהודית אוריין, לעיל קטע 4),
לשונו לעם מג (תשנ"ב), עמ' 114-115

[6] ברצוני להביע בפניך את הסתייגותי מהכיתוב הלטיני, כפי שהוא מופיע בשלטי הדרכים.

ידוע לי כי תלונות על-כך נשמעות גם במשרדי התיירות והשיכון. יש בכיתוב הזה כדי להטעות את התייר. במדינות המערב נהוג שהכיתוב הזה יהיה על-פי תעתיק אנגלי ולא תערוכת משונה של תעתיק גרמני ופולני.

לפיכך, אבקש לקיים דיון נוסף בעניין זה, ולבחון את האפשרות המוצעת כאן, לפיה הכיתוב יעשה על-פי הכללים של התעתיק לאנגלית – השפה הזרה המדוברת ביותר גם על תיירים, גם על ישראלים.

במיוחד בולט הדבר לגבי האות ו' שמקבילתה, לפי ההוראות הקיימות, היא באות w (כצלילה הגרמני והפולני). התוצאה היא שהמילה "נווה" מופיעה כ-"Newe", והתיירים אינם מסוגלים לה בין כי במקרה זה אין מדובר במילה עברית "נוי".

מכתבו של שר החינוך התרבות והספורט פרופ' אמנון רובינשטיין לנשיא האקדמיה, ל' באייר תשנ"ה, 30 במאי 1995

[7] במחקר שנערך לצורך בדיקת התאמתם של כללי התעתיק הרשמיים לצורכי מיפוי ושילוט ולקראת שיפורים אפשריים בהם, נבדקה דרך ההגייה בפי 220 תיירים נכנסים לישראל בעזרת הקלטה ברשמקול. כל מרואיין נתבקש לקרוא בקול 25 שמות. מדגם המרואיינים חולק לפי שפות דיבורם, בהתאם לשיעורם היחסי בכלל התיירים הנכנסים לישראל.

[מבחר דוגמאות של הגיית ח ו־כ (רפה):]

דוברים שם התעתיק	ההגייה	אנגלית	גרמנית	צרפתית	סלבויות	רומניות	סקנדינביות
Homesh	ח	0	7	1	6	6	7
	ה	45	21	12	3	1	6
Makhtesh	כ	2	2	2	2	2	2
	פ	43	27	11	7	5	5
Shechanya	כ	33	25	2	1	1	2
	פ	6	-	-	-	1	3
	צ'	3	1	5	3	4	-
	ש	3	1	6	2	4	2

הערות:

- הרוב הגדול מבטא הַ כמו ה. מומלץ להשאיר את הקו התחתון על מנת להבדיל בין ח ו־ה. אין אסון בהשמטת הקו, כיוון שאין כמעט דוברי אנגלית או צרפתית המבטאים ח, לא חֶפית ובוודאי לא גרונית. בסוף מילה היא נשארת אילמת בפי הרוב הגדול (Petah Tikva).
- כּ = kh מבוטא כמעט בכל המקרים כ־k.
- ch מבוטא במרבית המקרים כ־כ רפה. יתרונו בכך שכתעתיק לֶב אין דורתו זה יכול לבוא בראש מילה ולהיקרא צ' (בעיקר על ידי דוברי אנגלית).

על פי נפתלי קדמון, מחקר פנימי, מארס 1998

[8] המזכירות המדעית דאז ניסחה את כללי התעתיק כשני תעתיקים: פשוט ומדויק, ולא הייתה צריכה לעשות כן. היה עליה לכתוב את ההקלות בהערות. ההצעה החדשה של ועדת הדקדוק, העוסקת לכאורה רק בתעתיק הפשוט, פוגעת גם בתעתיק המדויק, שכן בכללים הקיימים אין הבדל למעשה בין התעתיק הפשוט למדויק אלא בכמה אותיות [...] איזו ועדה של בלשנים תציע שני כתיבים? בכל זאת נאמר במבוא לכללים לאיזה צורך ישמש כל תעתיק: התעתיק הפשוט "מיועד לשימוש עממי, כגון במודעות, בשלטים, במפות שימושיות וכו'", ואילו התעתיק המדויק משמש למשל בקטלוגים, בשערי ספרים, במפות מדויקות וכו'. הוזמן אז לוועדה מומחה לטיפוגרפיה. הוא אמר שהכול אפשרי אך הוסיף שהקדר קצו קרב. אם כך, האם בסוף המאה הזאת אפשר לומר שאין סימנים, כשלכל אחד יש מחשב? היה צריך להכריז שהתעתיק הפשוט מת, אך אין מוציאין תעודת פטירה למי שמת לפני 50 שנה [...]

כשקמה המדינה, פנו אל האקדמיה בעניין התעתיק, ואנחנו הגבנו מהר והכנו את כללי התעתיק. הבעיה שעמדה לפנינו הייתה למצוא סימנים לכל ההגיים שאין להם סימנים בלטינית. מה עשו היוונים כשקיבלו את האלף-בית - מצאו אותיות שאינן נחוצות, כגון ע', ועשו מהן למשל אותיות תנועה. ההחלטות התקבלו בוועדה בדרך של פשרה, אבל לחברי הוועדה שפעלה בשנות ה-50 הייתה תאוריה דקדוקית. היום אנחנו מתרחקים מזה. אומרים ש-z גרמנית. זה אינו נכון. עליכם לדעת שכבר במאה ה-16 יש שימוש באנגלית ב-z לתעתיק צ', מפני שהגיית ה-z הייתה כצד"י באנגלית של אותם הימים. היום אנחנו מוכנים לוותר על ההבדל בין א' לע' [...]

השאלה היא שאלה קשה: איך מתאימים בין שתי שיטות כתיבה. אבל זאת לדעת: העיצורים העבריים נכתבים 3000 שנה. אמנם יש מבטאים שונים לאורך הדורות ובעדות, אבל איש לא העלה על דעתו "להעלים" עיצורים. זה לא עלה על דעתם של אלה שכתבו לטינית, כי הם היו חוקרים. הם רצו לבטא את כל העיצורים. וכך עד היום יוצאות מפות בכתיבה המדויקת הזאת, וכך יצאו גם בעתיד. ופתאום באה ועדה העוסקת בדקדוק ורוצה לוותר על עיצורים, ובעיקר על העיצורים השמיים... ובכך אף לוותר על הצד המשותף של האזור.

זאב בן-חיים, ישיבת ועדת הדקדוק, תשרי תש"ס, ספטמבר 1999

[9] על התעתיק שלנו

התעתיק האלגנטי והיעיל ישתמש באלף-בית הלאטיני המורחב (כבאנגלית), אות לכל פֻּנְמָה. בעברית המופתית ("פרקי היום בתנ"ך") יש 27 פֻּנְמֹת (ובכללן [ʔ] ו-[ts]). בכתב ה"לאטיני" יש 26 אותיות ועליהן אפשר להוסיף את הגרש. לאחר שמזווגים בין ההגאים לאותיות המציינות אותם באלף-בית של API¹ (ובכלל זה $x = [x]$, $j = [j]$, שערך באנגלית, בצרפתית ובספרדית שונה מ-API) ייוותרו חמש אותיות שזווגו לפֻּנְמֹת באופן הפחות שרירותי האפשרי.

למשל א [ʔ] = ' , ח [ħ] = q , ע [ʕ] = y , צ [ts] = c , ש [ʃ] = w

על אף האלגנטיות ונוחות ההדפסה בדרך זו, השיטה דורשת לימוד רב. לו היה מדובר באורתוגרפיה לאומית אפשר שהייתה הצדקה ללמד את הקורא לקרוא (חושך, עץ) - [qowex] [hofex], [ʕets].*

[...] סרבולו של השימוש בצירופי אותיות לציון הגה אחד ניכר במיוחד בהכפלת רצף האותיות לציון הכפלת העיצור. אין פלא שהזואולוג הגרמני J. F. Eschscholtz (אני משער ששמו נגזר מ-Esch[e]+Holz וההכפלה נועדה לשמור על מבנה החרות) לא האריך ימים (1793-1831). מחלקת המדידות, המקפידה מאוד על כללי האקדמיה, כותבת **רְמוֹת־מְנֶשֶׁה** ← Menashe.

כיוון שלשון המופת מכירה ב-[ʕ] כדאי לנהוג כפי שמצוי בשלטים רבים של מעיץ ולסמן את העיץ בגרש בכל היקרויותיה 'Afula, Beer Sheva' ולא להשתמש בגרש לשימוש אחר. את ה-[ʔ] שאחרי עיצור אני מציע לציין ב- • [נקודה אמצעית]: Mash-abbey Sade, Qiryat Mal-akhi, ואם אין נקודה אמצעית אפשר להסתפק בנקודה תחתית Mal.akhi (כך נוהגים הקאטאלאנים).

לעניין ההפרדה בין התנועות - נראה לי שלא כדאי להציע למתעתיקים לסרבול את הכתיב בסימן נוסף שאין בו צורך. הצעת התעתיק השימושי נועדה בעיקר לשמות מקומות בשלטים ובמפות, וכאן לא הייתי מוסיף סימני הפרדה. אין דרך למנוע מהצרפתי לקרוא את תעתיק **שָׂדֶה** הכתוב לעיל כקריאת marquis de Sade או מקורא האנגלית כפועל [sɛjd] to sade. תמיד יידרשו הוראות להגיית התעתיק. "אל-על" מציעה לנוסעיה ספר ללמוד קצת עברית בתעתיק. אפשר להציע ל"אל-על" שהספרון יכתב על פי כללי התעתיק שלנו ויכיל הסבר על הגיית התעתיק.

מכתבו של אמנון שפירא לוועדת הדקדוק (נדון בוועדת הדקדוק בכסלו תש"ס)

1. API, או בדרך הכתיבה המקובלת IPA - האגודה הפונטית הבין-לאומית (International Phonetic Association) - קבעה מערכת סימנים שבה יש ייצוג בכתב לכל צליל שיכול אדם להפיק.

* מסיבות טכניות לא הודפס כאן הסימן ʕ.

[10] תייר המבקש לנסוע משדה התעופה בלוד לקיסריה ייתקל פעם בשם "Qesariyya", פעם "Caesarea" ופעם ב"Ceysariya"; תייר המבקש להגיע לכנרת יתבלבל בין השלטים המובילים ל-Sea of Galilee ("ים הגלילי") לשלטים המובילים ל-Yam Kinneret; נוסע המבקש להגיע לתחנת הרכבת בתל אביב ייתקל בשלטים המובילים ל-Train Station ולחילופין בשלטים המובילים ל-Rakkevet. התופעה שגורה גם בתוך שטחי הרשויות המקומיות. במקרים לא מעטים, שמות הרחובות על גבי שלטי הרחוב עמוסים שגיאות כתיב, בכל השפות.

על פי צבי זרחיה, גדעון אלון ומוטי בסוק, "חוק חדש: תוך 5 שנים הכתיב על כל שלטי הדרכים יהיה זהה", הארץ, 20 בדצמבר 2005

[11] התעתיק הוא חלק מן העברית, וחובת האקדמיה היא להגן על תעתיק נכון של המילים העבריות. שום עם המכבד את עצמו, ובוודאי לא האקדמיה ללשון שלו, לא ישנה את מטבע הלשון שלו כדי "להקל", כביכול, על תיירים לבטא את המילים שבשפתו. מה גם שכל "הקלה" כזאת כלל אינה מועילה. חשבו לדוגמה על רחוב "התזר" בחיפה. הצורה הפשוטה והסבירה ביותר בתעתיק לטיני הוא hator. אבל כשתייר אמריקאי יפנה אל עובר אורח לשאול אותו איפה הרחוב הזה, הוא יבטא שם זה לפי מנהגי ההגייה של האנגלית, וישמיע משחו כמו "הייִתֵר"... מי אותו עובר אורח שיבין את כוונתו של התייר? בירושלים שאל אותי תייר אמריקאי איפה הֶמְג סטריט [=רח' המ"ג]. אילו היה אותו תייר פוגש לראשונה בכתב את השם Tel Aviv היה שואל על אֵיבִיב. התייר, בכל ארץ שהוא מתייר בה, יודע שקריאת המילה בשפה שהיא זרה לו אינה כדרך שהוא קורא את שפתו האנגלית. את זאת יבינו התיירים דווקא כשלא נתאמץ להמציא בשבילם "כתיב אנגלי", כביכול, למילים שאינן בשפתם.

עוזי אורנן, "בגידתה ההולכת ונמשכת של האקדמיה ללשון", האייל הקורא (haayal.co.il), 8 ביולי 2006

[12] שמות היישובים בישראל הם לרוב מילים עבריות (או ערביות), וגם כשמופיע בציוד תעתיק לטיני, הם אינם חדלים מלהיות עבריים. כמו בכל העולם, הכתיב של שמות היישובים אינו יכול לכלול הדרכה פונטית מדויקת לדוברי אנגלית. לכל הפחות, מוטב שיהיה בהתאם לכללי התעתיק של האותיות העבריות ללועזית.

אצלנו חשובה ההתאמה הזו מעוד סיבה: התעתיק בשלטים משמש גם מאות אלפים מתושבי הארץ, היודעים עברית ברמות לא גבוהות. אנחנו הרי מעוניינים שיוכלו להיחפך בבוא היום לקוראי עברית. אם ניתן לנגד עיניהם תעתיק שאינו מבדיל בין כ' ל'ק', בין ב' רפה ל'ו', בין א' ל'ע' - פשוט נשים לפנייהם מכשול בדרך לשליטה בעברית. הרי מכול ילד משלנו אנו דורשים שלא יהיו לו שגיאות כתיב. ההחלטה שהתקבלה בוועדת הדקדוק של האקדמיה אינה אלא חנופה לבעלי השפה הזרה, וכניעה להרגלי הלשון של האנגלית. איך ייתכן שהאקדמיה, שתפקידה להגן על העברית, נכנעת פתאום ל"דרישה" להתאימה להרגלי האנגלית? צר לומר שאין כאן שום סיבה לשונית, בלשונית או מדעית כלשהי; יש כאן רק כניעה פוליטית. שפת הילידים חייבת להסתגל לשפת בעלי הבית... אם אומנם תעבור החלטה מבישה זו לוותר על סגולות העברית, יהיה זה עיוות ששנים רבות נתקשה לתקן.

עוזי אורן, "האקדמיה ללשון נכנעה לאנגלית", Ynet, דעות, 29 ביוני 2006

[13] אין הכתב של לשון אחת יכול לשחזר במדויק את צליליה של לשון שנייה. ניקח לדוגמה את שמו של מושב חלץ בדרום הארץ. אם נרצה שקורא גרמנית יוכל להגות את השם, נכתוב Chelez, וצורה זו אכן יכולה לשחזר את צליל השם בשפה זאת [...] אבל כיצד יקרא זאת האנגלי? צ'לז. והצרפתי? שלח. על כן נוקטים העוסקים בנושא זה בתעתיק (טרנסליטרציה): העברה או התמרה של כל אות או צירוף אותיות מכתב (לא שפת) המוצא לאות מתאימה, או צירוף אותיות, בכתב היעד. שיטה כזאת אמורה להיות "אוניוורסלית", טובה בעבור קוראי כל השפות שמשתמשות בכתב היעד, ובמקרה הנדון בכתב הלטיני.

נפתלי קדמון, "איך (ולמה) נטשנו את PETAH TIQWA",

הארץ, 7 בנובמבר 2006